

פתיחה

בפרשת השבוע עוסקת התורה בסיפור בריאתו של אדם הראשון, שבניגוד לשאר החיות והבהמות נברא בצלם א-להים (א, כז). נחלקו הפרשנים, מהו אותו צלם א-להים המייחד את האדם מן הבהמה:

א. **הרמב"ם** (מורה נבוכים א, א, וכן בהקדמה לפירוש המשנה) כתב, שלא ייתכן שכוונת "צלם א-להים" לצורת הגוף של הקב"ה, שהרי אין לו גוף ודמות הגוף (ובניגוד לדעת רבים מראשוני צרפת). משום כך פירש, שצלם א-להים שבאדם הוא הדבר המשמעותי ביותר בו - השכל שלו, באמצעותו אפשר להתעלות מעל חיי הגוף הבהמיים ולעסוק בעניינים רוחניים, ובלשונו:

"אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית, רוצה לומר, על העניין אשר בו נתעצם הדבר והיה מה שהוא, והוא אמיתותו, מאשר הוא הנמצא שהוא אשר העניין ההוא באדם, הוא אשר בעבורו תהיה ההשגה האנושית. ומפני ההשגה הזאת השכלית נאמר בו, בצלם א-להים ברא אותו."

ב. **הרס"ג** (תרגום לתורה) חלק ופירש, שההשוואה לקב"ה באה לידי ביטוי בכך שהאדם שולט בעולם. לשיטתו, המשך הפסוקים ('ורדו בדגת הים ובעוף השמיים וכו') מהווים כמעין הסבר לצלם א-להים המוזכר קודם. דהיינו, מדוע באדם יש צלם א-להים? מכיוון שהוא יכול לרדות בדגת הים וכדומה. פירוש מעין זה מופיע גם ב**זוהר** (בראשית א, מז).

בעקבות העיסוק בבריאת האדם, נעסוק השבוע בדיני גולם. נפתח בשאלה כיצד מותר לברוא גולם, האם אכן היה גולם מפראג, והאם אפשר לצרפו למניין. כמו כן, כיוון שיצירת גולם הינו מעשה ניסי, נעסוק בעקיפין בשאלה מתי יש להודות על נס שנעשה.

האם מותר לברוא גולם

האם גולם מצטרף למניין? לפני שנראה את מחלוקת הפוסקים בעניין זה, יש לדון כיצד מותר ליצור גולם. ראינו בעבר (בלק שנה א'), שהגמרא במסכת סנהדרין (זו ע"ב) מחלקת בין שלושה סוגי כשפים: **כישוף ממש** - אסור מדאורייתא, **אחיזת עיניים** - אסורה מדרבנן, **שימוש בספר יצירה** - מותר לכתחילה. משום כך, במקרה בו אדם בורא גולם באמצעות ספר יצירה, אין בכך איסור.

לא זו בלבד, יש שכתבו שהמקור הראשוני לבריאת גולם נמצא כבר בגמרא. הגמרא במסכת סנהדרין (סו ע"ב) כותבת שרבי ברא אדם (על ידי ספר יצירה, שלמד צירוף אותיות - רש"י) ושלח אותו בשליחות לרבי זירא. רבי זירא ניסה לדבר עם הגולם, אך מכיוון שלא ענה לו - החזיר אותו רבי זירא לעפרו. נחלקו הראשונים בשאלה, האם רבא אכן ברא ייצור בעל חיים:

א. **היד רמ"ה** (שם ד"ה אמר) הביא **שיש אומרים**, שאין כוונת הגמרא שהם ממש בראו ייצור בעל חיים באמצעות דיבורם (דבר שבלתי אפשרי לשיטתם), אלא הכל היה באחיזת עיניים. בצורה דומה הם מפרשים את המשך דברי הגמרא הכותבת, שאותם צדיקים בראו עגל לקראת שבת. גם כאן אין הכוונה לבריאה ממש, אלא ששלחו להם מבית הנשיא עגל.

ב. **היד רמ"ה** (שם) חלק על דברי האומרים כך וכתב, שאכן ישנם צדיקים שיכולים לברוא אדם ובעלי חיים, וכפשוט דברי הגמרא. כדי לסתור את דברי המפרשים הסוברים שהכל היה אחיזת עיניים טען, שמעשה של אחיזת עיניים מתקיים רק בנוכחות הקוסם, ואילו כאן רבא שלח את הגולם לרבי זירא ולמרות זאת הוא המשיך לחיות, וכך סבר גם **רש"י** (ד"ה ברא). ובלשונו הי"ד רמה:

"מעשה דרבה בר נחמני דברא גברא, יש אומרים על ידי ספר יצירה שמלמדו צירוף אותיות של שם, דלא סלקא הא מילתא (= ודבר זה אפשרי) אלא לצדיקים. ויש אומרים באחיזת עיניים, ואינו נראה, שאין אחיזת עיניים והנאחז מועלת אלא בזמן שהאוחז והנאחז מצויין כאחד, והכא אשכחן דשדריה (= ששלחו) לקמיה דרבי זירא."

הגולם מפראג

לפי דעת הי"ד רמה אם כן, בריאת גולם אפשרית. הגולם המפורסם ביהדות הוא כמובן הגולם מפראג, שעל פי הסיפור נוצר על ידי המהר"ל לפני כארבע מאות שנה, כדי להגן על היהודים מפני עלילות דם שהעלילו הגויים בשביל למצוא סיבות לפגוע ביהודים¹. למרות שהסיפור על הגולם נפוץ מאוד (גם בין הגויים) במהלך הדורות דנו בשאלה, האם הגולם אכן היה קיים:

א. החוקר **גרשום שולם** (אנציקלופדיה עברית - גולם), פרופסור **בנימין גרוס** ורבים נוספים, סוברים שהגולם כלל לא היה. הסיבה לטענה זו היא, שאין בסיס היסטורי נאמן לסיפור, ובפשטות מדובר באגדה שהתגלגלה בין היהודים והגויים כחלק ממספר אגדות, שלפני כמאתיים שנה נקשרה לשמו של המהר"ל על ידי מחבר סיפורים ששייך אותו אליו.

ב. לעומת זאת, **הרבי מלובאביץ'** ענה בתשובה (חב"דפדיה ערך 'הגולם מפראג') לשואל שפקפק באמינות הסיפור על הגולם מפראג, שהוא שמע בפירוש **מהרבי הרי"צ** (האדמו"ר השישי), שאכן הגולם היה קיים, ושראה מה שנשאר ממנו בעליית בית הכנסת של המהר"ל מפראג. יש להעיר, שבשיפוצים שנעשו בעליית בית הכנסת בשנים האחרונות, לא נמצאו ראיות לדבר.

ג. אפשרות שלישית, מופיעה בדברי **הרב יהושע ענבל** ('המעין'). מכיוון שסירב לקבל שסיפור שהתבסס כל כך גם בין הגויים הינו המצאה, לכן הסביר שיתכן ואותו גולם למעשה היה אוטיסט (ברמה מסוימת). משום כך לקה ביכולת תקשור נמוכה עם הסביבה, אי רגיעה פנימית וכדומה. בהתחלה היה ברור ש"גולם" הוא כינוי בלבד, ורק במהלך הדורות נקבע שמו כיצירה שמימית, ובלשונו:

"נוכל לתאר לעצמנו, שאם אדם כזה פעל בתפקיד שמש בקרבת המהר"ל, הוא היה אכן עשוי להיות מאוד יעיל במילוי פקודות, בגמיעת מרחקים ארוכים בריצה וכדומה. אבל היעדר יכולת הדיבור, והמאפיינים האחרים שתוארו סביב דמותו, היו יכולים להיות סיבה מספקת לכינוי החיבה שזכה לו על פי האגדה יוסלה הגוילים"

¹ יש פוסקים נוספים שכתבו שבמהלך הדורות נעשו גלמים נוספים. לדוגמא **הרא"ש** בפירושו לתורה (ד, כו) כתב שאנוש, כדי להוכיח לבני דורו שישנה אפשרות של יצירת אדם כשם שהקב"ה ברא את אדם הראשון - ברא גולם. כמו כן, בהקדמה לספרא דצניעותא כתב **הרב חיים מוולוז'ין**, שרבו **הגר"א**, התעסק ביצירת גולם אך הפסיק באמצע, בגלל שקיבל רמז משמיים שאין רצון הקב"ה בכך.

לאחר עיסוק בשאלה האם הגולם מפראג היה קיים, יש לדון האם אפשר לצרפו למניין. יש להעיר, שלמרות שעשיית גלמים לא נפוצה, ככל שמתפתחת הביולוגיה גוברת האפשרות ליצור אנשים משובטים (כמו 'הכבשה דולי' המפורסמת), ויתכן ויהיה צורך פעם לדון האם אותו שיבוט שאינו ילוד אשה (שבפשטות דינו שווה לגולם) מצטרף למניין וחייב במצוות:

א. **החכם צבי** (ס' צג, הובא במשנ"ב נה, ד) הסתפק לגבי צירוף גולם למניין. **מצד אחד**, אותו גולם לא ממש מבני ישראל, כך שיש מקום לומר שהוא אינו מצטרף למניין. **מצד שני**, הגמרא במסכת סנהדרין (יט ע"ב) כותבת שהמגדל יתום בתוך ביתו כאילו ילדו, ומשום כך יכול להיות שהמגדל את אותו גולם נחשב כעין אביו, ואם כן ייחשב כיהודי ויצטרף למניין.

למעשה פשט החכם צבי את ספקו, מהסיפור שהביאה הגמרא בסנהדרין שראינו לעיל. כאשר רבא שלח את הגולם לרבי זירא, הוא ביטל אותו והפכו לעפר לאחר שפנה אליו ולא השיב לו. טוען החכם צבי, שאם היה בגולם תועלת כלשהי כמו צירוף למניין, ככל הנראה רבי זירא לא היה מבטלו, אלא משמע מכאן שאין בגולם תועלת וגם למניין הוא לא יכול להצטרף, ובלשונו:

"נסתפקתי אדם הנוצר על ידי ספר יצירה, כאותה שאמרו בסנהדרין רבא ברא גברא מי מצטרף לעשרה לדברים הצריכים עשרה. ונראה לומר, דכיוון דאשכחן לרבי זירא דאמר שוב לעפרך הרי שהרגו, ואי תאמר שיש בו תועלת לצרפו לעשרה לכל דבר שבקדושה לא היה רבי זירא מעבירו מן העולם, אלא ודאי שאינו מצטרף לעשרה לכל דבר שבקדושה."

ב. דעה נוספת, שגם שוללת את מעמדו של הגולם אם כי מכיוון אחר, היא דעתו של **היעב"ץ** (ב, פב) - בנו של החכם צבי. הוא טען כנגד אביו, שאין מקום להסתפק בשאלתו, שכן גם אם אותו גולם אכן היה נחשב כיהודי, מכל מקום אין מקום לצרפן למניין, כיוון שיש לו מעמד של שוטה וקטן או אפילו בהמה (אך לפי שיטתו ייתכן, שאדם משובט אכן יצטרף למניין).

ראייה נוספת לכך שאין הגולם יכול להצטרף למניין, הביא **הברכי יוסף** (שם). הגמרא במסכת ברכות (מז ע"ב) כותבת, שלרבי אליעזר היה חסר אדם אחד למניין, ולכן שחרר את עבדו כדי שישלים. אומר הברכי יוסף, מסתמא רבי אליעזר ידע לברוא גולם, ובכל זאת בחר לשחרר את עבדו (מעשה שבעיית מבחינה הלכתית) - משמע מכאן שגולם אינו מצטרף למניין (ועיין הערה²).

שעשה לי נס

בעקבות העיסוק בגולם שנוצר בנס, נראה את מחלוקת הפוסקים מתי יש לברך "ברוך שעשה לי נס במקום הזה". הגמרא בברכות (נד ע"ב) כותבת, שאם נעשה נס לאדם פרטי או לציבור - עליהם להודות כל פעם שעוברים באותו המקום. כשמדובר בנס שנעשה לרבים, כולם מודים שצאצאיהם צריכים להודות, נחלקו הראשונים מה הדין ביחיד:

א. **הרי"ף** (מג ע"א) ו**הרמב"ם** (ברכות י, ט) סברו, שהוא, בנו ובן בנו צריכים לברך, אך לא יותר מכך. הסברא לכך היא, שהסיבה שצריך הנכד לברך על הנס של סבו היא, שהוא מחויב בכבודו. הנין הרי לא מחויב בכבוד אב סבו, ולכן אין סיבה שיברך על הנס שנעשה לו (ועיין בדף לפרשת ויגש שנה ב', בו ראינו שלחלק מהפוסקים הנכד לא חייב בכבוד סבו).

ב. **הרשב"א** (ד"ה וניסים) כתב, שכל יוצאי חלציו צריכים לברך. הסברא לכך היא, שכולם הושפעו מכך שאבי אביהם ניצל ובזכות זה הם בחיים, וכך פסק **השולחן ערוך** (ריח, ד). בפשטות מדברי הרשב"א משמע, שרק אם הצאצאים נולדו לאחר שנעשה לסבם נס, עליהם לברך, כיוון שרק במקרה זה הנס משפיע באופן ישיר על חייהם, וכן פסק **האליה רבה** (שם). **המגן אברהם** (שם ו, ו) חלק על כך ופירש, שהטעם שהם מברכים הוא משום כבוד סבם, לכן גם אם נולדו לפני הנס עליהם לברך.

על איזה נס מברכים

מה מוגדר נס המחייב ברכה?

א. כאשר הגמרא מונה את הניסים שעל הציבור והיחיד לברך עליהם, היא מונה רק מקרים חריגים היוצאים מטבעו של עולם, בעקבות כך טען **האבודרהם** (ברכות הראייה והשבח) בשם **רבי אשר מלוניל**, שאם אדם ניצל מגנבים שפרצו לביתו או שזרקו עליו אבן והיא לא פגעה בו - הוא לא צריך לברך 'שעשה לי נס במקום הזה'.

אמנם, כפי שעולה מהמשך דבריו, אין הכוונה בהכרח למאורע הנוגד את חוקי הטבע, אלא למקרה מופרך ולא הגיוני. שהרי הקשה, מדוע מברכים על הנס של פורים? הרי לא מדובר בנס החורג את כללי הטבע, ותיירץ, שלא מצוי שאדם (= אחשוורוש) הורג אלף אנשים מבני עמו בעבור אשה אחת (= אסתר) או שמשנים את חוקי פרס ומדי (והתירו ליהודים להתגונן באגרות מרדכי).

כדבריו נקטו להלכה גם **המגן אברהם** (שם, יב), **הגר"א** (ד"ה י"א) ו**הבן איש חי** (עקב, יב), ולכן פסקו שאשה שילדה, על אף שהיא יכולה לברך ברכת הגומל על הסכנה שיצאה ממנה, ברכת ברוך שעשה לי נס אין לה לברך, כי (ברוב מוחלט של המקרים) לא צריך מעשה היוצא מגדרי הטבע בשביל שליטה תתנהל כראוי והתינוק והילדת ייצאו בשלום, ובלשון האבודרהם:

"כתב רבי אשר מלוניל הא דמברכין דווקא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם או מדרך התולדה, כגון מעברות הים ומעברות הירדן והדומה להם וכמר בריה דראבנא דאיתרחיש ליה ניסא ונפק ליה עינא דמיא בפקתא דערבות (= ויצא לו מים במדבר) אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו כגון שבאו עליו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצל וכיוצא בזה אינו חייב לברך."

ב. **השולחן ערוך** (ריח, ט) סבר שיש חולקים על דברי האבודרהם, ולשיטתם יש לברך שעשה לי נס גם על מאורעות שלא יוצאים מגדר הרגיל. משום כך פסק להלכה, שבמקרה בו קרה נס שאינו יוצא מגדר הרגיל (שלשיטת האבודרהם אין לברך עליו), יש לברך בלי שם ומלכות, על מנת שמצד אחד לצאת ידי חובת הסוברים שיש לברך, ומצד שני בלא שם ה' לחשוש לסוברים שאין צורך.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...³

² **בשו"ת יד יצחק** (א, לה) כתב, שיש איסור לברוא גולם בשבת משום איסור בונה. אם אכן כך נופלת ראיית הברכי יוסף, כיוון שלפי דעת תרומת הדשן (ס' קח) רבי אליעזר שחרר את עבדו לקרוא את פרשת "זכור", אותה קוראים בשבת לפני פורים, ולכן לא יכול היה רבי אליעזר לברוא גולם. כמו כן יש שכתבו, שגם אם גולם אכן מצטרף למניין, צריך שיהיה בגיל בר מצווה, וממילא לא יעזור שרבי אליעזר יברא גולם.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com